

KUJUNDI ROLL EMAKEELE OMANDAMISEL

Asta Õim
Eesti Kirjandusmuuseum

ETTEKANDE KAVA

- Mis on keel?
- Kogemused ja keeleline väljendus
- Mõisted ja keeleline väljendus
- Keelendamise eripära
- Kokkuvõte: miks laps räägib nii nagu ta räägib

KEEL ON VAHEND, MILLEGA VÄLJENDADA ARUSAAMIST MAAILMAST

- maailma, s.h füüsilise kogemuse mõistmine võib olla selline nagu maailma asjad tegelikult, reaalselt on – **teaduslik maailmapilt** või
- selline nagu me maailma iga päev kogeme või kujutleme – **naiivne maailmapilt**
- *Päike tõuseb ja loojub. Kuu kasvab ja kahaneb. Kaval nagu rebane. Kuri nagu hunt.*

FÜÜSILINE KOGEMUS ON JÄÄDVUSTATUD MEIE MÄLUS SKEEMIDENA

me teame:

- mis on võimalik ja mis võimatu, mis millega kaasneb, mis millele ajas eelneb või järgneb, mis on soe ja külm, mida kujutab endast see miski, mida inimene tajub kui jõudu, millised füüsilised aistingud on meeldivad, millised asjad võivad põhjustada valu jne.

konkreetne > abstraktne:

künnab maad – künnab hariduspõldu 'on õpetaja'

EMAKEELE OMANDAMINE: FÜÜSILISE KOGEMUSE JA ARUSAAMADE TEADVUSTAMINE KOOS KEELELISE VÄLJENDUSEGA

juurikas, **juur** bot maa-alune vars; juure omadused: nt kaal (raskus), mõõt (jämedus), kuju (haralisus), võime kasvada, toita taime > **inimene**

- *poisijuurikas*, *jõujuurikas* 'jõuline ja jässakas sell'
- *igavene juurikas* 'isepäine ja kangekaelne inimene'
- *juur* kui taime kinnitus- ja toiteelund: *ajab juuri, juured alla saanud* 'hakkab kodunema', *juurteta inimene* 'ei ole kuskil kodunenud, paikseks jäänud'
- *välja juurima*, *koos juurtega välja kiskuma* 'lõplikult võitu saama'
- *juur* kui millegi algus, põhjus: *ahnus on kurja juur*, *kultuuri juured ulatuvad ...*

LÕPUTU HULK MÕISTEID, PIIRATUD HULK KEELENDUSI (1)

must

- musta värvi
- märdunud

jooksma

- liikuma
- voolama: *vesi jookseb*
- läbi laskma: *katus jookseb*
- sujuvalt kulgema: *jutt jookseb*
hargnema: *sukasilmad jooksevad* jne

KOGEMUSTE, ARUSAAMADE HULK JA KEELENDAAMISE TÄPSUS

- *nõel* – *nõeluma*
- *höövel* – *hööveldama*
- *kühvel* – *kühveldama*
- *haamer* – *haamerdama*
- *lõng* – **lõngama* 'kuduma'

LÕPUTU HULK MÕISTEID, PIIRATUD HULK KEELENDUSI (2)

- SILE – KORTSUS *Kleit on kortsus. *Juuksed on kortsus.*
- ROHKEM, VEEL *Tahan veel. *Ei taha veel.*
- HOOLDAMA, HOOLITSEMA, ÜLAL PIDAMA *Talus peetakse lehma. Naabrid peavad suuri koeri. *Miks te siis peate lapsi, kui te nendest ei hooli*
- VAIMSELT, PSÜÜHILISELT, TAHTE POOLEST
VÕIMELINE OLEMA *Ma ei suuda magada*

MÕISTEVALDKONDADE SUHESTAMISE OSKUS (1)

- INIMENE ON LOOM: suur nagu *hobune/elevant*, must nagu *põrsas*, kaval nagu *rebane*, hunt *lambanahas*, soojendab *ussi* põues
- INIMENE ON TAIM: paljas nagu porgand, (olin õhtuks) päris *kapsas*, küll on *juurikas* 'kangekaelne'
- INIMENE ON KEHAOSA: tark*pea*, maias*mokk*, parem *käsi* 'tubli abiline', hambamees
- ELU ON TEEKOND: *elutee*, *elurada*, okkiline *rada*, *eluvanker*, elu *läks kraavi*
- VAIDLUS ON SÕDA: sõnasõda, *jäi* vaidluses *alla*, vastaspoolel *andsid tõelise lahingu*
- AEG ON RAHA: *säästa* aega, *raiskab* aega, *hoiab* aega *kokku*, *kulutab* asjatult aega

MÕISTEVALDKONDADE
SUHESTAMISE OSKUS (1)

IGA KEEL VORMIB MÕTLEMISE SISU PISUT ISEMOODI (1)

keelendamise erinevusi:

- ***must leib*** – ****valge leib***

eestlase teadvuses on leib rukki- või nisujahust: *rukkileib*, *nisuleib*, *magushapu leib*, *peenleib*; odrajahust leib on *sepik* ja püülijahust leib on *sai*

- ***Jätku leiba! Jõudu tööle!***

- vastus: *Pane jätk otsa; Jätka pikemaks; Jätk hea küll, aga kes ta kätte annab; Kui jätkub, siis annan sulle ka, kui ei jätku, süün kõik ära.*

- ***Head isu!***

- vastus: *Mul isu isegi hea; Mis sul minu isuga pistmist on.*

IGA KEEL VORMIB MÕTLEMISE SISU PISUT ISEMOODI (2)

keelendamise erinevusi:

- ***kukumuna – printsess***
 - *tibuke, linnupojake, linnuke, sirguke, pääsusilmake, sirgu silmäkene, pääsunutike, hänilase hännake, lõokese lõõrike, tilluke kullerkupuke, maasikmarja õieke, taevaäti lilleke 'nurmenukk', rotike, rotipojake, konnapojake, ingliske*

kasutamise erinevusi:

- ***Kuidas läheb?***
 - vastus: *Hästi; Pole viga; Vanaviisi.*
- ***Kuidas saan aidata? – Mis on mureks?***
- ***Armastan sind ja kõik on okei. – Kalli-kalli. Kas said haiget? Kas oli väga valus? Tule ma puhun peale.***

MEIE IGAPÄEVANE KEEL ON TÄIS METAFOORE, MIDA ME KAS

- tavaliselt ei taju: *nurmenukk, pääsusilm, siilikübar, harksaba, lauajalg, tere*
- tajume ja mõistame: *näpuga näitama, keelt peksma, lahtisest uksest sisse murdma*
- tajume, kuid ei mõista: *nagu valdas (valdas 'kaevuvinn', 'koormapuu'), nagu koovits 'pikka kasvu); nagu parsil kuivatatud, nagu lõhnast võetud 'kõhn'*

keeleloomevõime ja uued metafoorid: *tädi Maali, Vene karu, libistab õlut, libistad elu*

heakõla roll metafoori loomisel: *pidu ja pillerkaar, korras nagu Norras, las kallab – *las valab*

KOKKUVÕTE (1)

KUIDAS LAPS KASUTAB JA MÕISTAB ÜLEKANTUD TÄHENDUSES KEELENDEID

- lapse mõisteline teadmus ja kogemused on piiratud – ta ei orienteeru abstraktsemates mõistetes
- lapsel on vähesed keelendamise oskused – ta ei oska anda nime (keelelist vormi) sellele, mida ta mõtleb
- lapsel on vähesed info töötlemise oskused – tal ei teki seoseid füüsilise maailma asjade ja kujutletavate asjade vahel

KOKKUVÕTE (2)

KUIDAS SUUNATA LASTE KÕNEARENGUT

- ära ütle: see on vale
- ära käsi: jäta see meelde
- ütle õigesti, seleta ning põhjenda õiget
- üksikute objektide või nende omaduste asemel kaasa mõtlemisse samasse mõistealasse kuuluvaid või sarnaseid, lähedasi objekte